

TÜRKİYE'DE SAĞ MİLLİYETÇİ SİYASAL DÜŞÜNCE GELENEĞİNDE ÇEVRE ALGILAMASI*

Hakan REYHAN¹

Atıf/©: Reyhan, Hakan (2017). Türkiye'de Sağ Milliyetçi Siyasal Düşünce Geleneğinde Çevre Algılaması, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 10, Sayı 2, Aralık 2017, ss.855-878

Özet: Bu makalede, Türk siyasal düşünce hayatında etkili olmuş farklı sağ milliyetçi figürlerden örnekler alınarak Türkiye'de sağ milliyetçiliğin çevre algılaması üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bununla birlikte; milliyetçiliğin düşünce eylem tarzının oluşmasında genel olarak sağ düşüncenin etkisi de ele alınmaktadır. Sağcı olarak nitelendirilen bütün düşünce biçimlerinin "ortak sağ" duygusu üzerinde durulmuş ve bu duyu-duygu halinin sağ milliyetçilerin çevre algılaması üzerindeki etkileri belirlenmiştir. Ayrıca makalede, Türkiye'nin siyasal düşünce geleneğinde, milliyetçi-muhafazakâr düşüncenin öncülerinden biri olarak kabul gören Nurettin Topçu'nun, sağ düşünce geleneğinden oldukça farklı olan siyasi düşüncesinden bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağ, Milliyetçilik, Çevre, Ekoloji, Nurettin Topçu.

Right Nationalist in the Tradition of Political Thought in Turkey Environmental Detection

Citation/©: Reyhan, Hakan (2017). Right Nationalist in The Tradatation Of Political Thought in Turkey Environmental Detection Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 10, Issue 2, December 2017, pp.855-878

Özet: In this article, examples of different right-wing nationalist figures who have been influential in Turkish political thought have been taken into consideration and the effects of right nationalism on environmental perception have been evaluated in Turkey. However, the influence of the right-wing thinker in the formation of the thought-action style of nationalism is also handled. The "common right" sense of all the forms of thought that are right-winged is emphasized and the effects of this sensory-emotional state on the perception of the right nationalists are determined. Moreover, the article mentions the political thought of Nurettin Topçu, which is considered to be one of the pioneers of nationalist-conservative thinking in Turkey's political thought tradition, which is quite different from the right-thinking tradition.

Keywords: The Right, Nationalism, Environment, Ecology, Nurettin Topçu.

Makale Geliş Tarihi: 19.09.2017/ Makale Kabul Tarihi: 05.12.2017

* Bu makale 3-6 Eylül 2009'da İzmir'de gerçekleştirilen 4.Karaburun Bilim Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ve özeti yayınlanan bildiriye dayanmaktadır.

¹ Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, İİBF, e-posta: hakanreyhan@hitit.edu.tr

I.GİRİŞ

Siyasal düşünce anlamında “sağcılık” terimi, sosyal bilimler literatüründe içeriği tam olarak doldurulan, sistematik bir şekilde felsefi-siyasi koordinatları çizilen bir terim olmamıştır. Bunda, “sağcılık” olarak adlandırılan siyasal düşüncenin² felsefi, kuramsal, kavramsal tartışmalardan ziyade pratik, pragmatik saiklerle, daha da ötesi “kendinden olmayan”/“öteki” düşünceye karşı geliştirdiği reaksiyoner siyasi tavırlarla birlikte belirmesinin/gelişmesinin payı büyüktür. Ayrıca siyasal yelpazedeki değişkenlik, yani sağcı düşüncenin temsilcilerinin dönemsel olarak değişiyor olması (mesela burjuvazinin Fransız İhtilâli sırasında “sol” kategoride gösterilirken daha sonra sağcı olarak değerlendirilmesi gibi); üstelik bu temsilcilerin de genel olarak kendilerini sağcı olarak kabul etmekten ziyade, daha özel tanımlarla ifade etmeleri (milliyetçilik, muhafazakârlık, liberallik vs.) ve “sağcılığın” da genel olarak itibarının pek iyi olmaması (böyle bir olumsuzluk intibasının oluşturulmasında sol yayınların ve propagandaların etkisi büyüktür) gibi faktörler de kapsayıcı bir büyük bina olarak sağcılıktan ziyade onun çeşitli konumlarda bulunan pencerelerinin (milliyetçilik, muhafazakârlık) ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bu süreçte sağcılık, esas anlamını reelpolitikte bulurken kuramsal politik tartışmalarda çok kullanılan bir kavram olmamıştır.

Tabii burada işi zorlaştıran başka unsurlar da var: (1) Sağcı olarak tanımlanan siyasal düşünce mensuplarının çoğu, kendilerini doğrudan doğruya “sağcı” olarak nitelendirmemekte; liberaller ve milliyetçi-muhafazakârlar genellikle sadece “merkez sağ”ı kabullenmektedirler. Çünkü, sağın da aşırısı, ılımlısı vardır. Üstelik genel olarak solun ideolojik propaganda dilinde sağcılık bizatihi aşırılığı içeren bir olumsuzlama ile yer almaktadır. Bu yüzden olsa gerek, aşırılık nitelemesine en çok maruz kalan “daha radikal” siyasal hareketlerin/düşüncelerin mensupları (meselâ İslâmcılar) genellikle kendilerini sağda konumlandırmadıkları ya da böyle bir tanımlamaya kayıtsız kaldıkları gibi, bu kategoride yer alanlar içerisinde bazı sınıfsal-sosyolojik-tarihsel nedenlerle sağcılığa cephe alanlar da fazlasıyla mevcuttur. (2) Sağcı olarak adlandırılan düşüncenin temsilcileri, aynı çatı altında gösterilseler bile kendi aralarında ciddi tartışmalar yürütebilmekte, hatta bazen karşı kutupla (soldan) ittifak içerisine girip teorik olarak kendi kulvarında olan diğer “sağ”

²Burada sağcılık olarak isimlendirilen siyasal düşüncelerden bahsettiğimizin özellikle altını çizelim. Yoksa “sağcı” olarak kabul edilen felsefi düşünceler, sistemler alabildiğine fazladır. Hatta skolastik kurguyla meydana getirilen ve toplumsallaştırılan dinsel düşünceleri, gelenekleri de bu kategori içerisinde değerlendirmek pekâlâ mümkündür.

düşünce temsilcilerine cephe alabilmektedirler. Örneğin 28 Şubat Süreci'nde (1997) Türkiye'de sağ ve sol gelenekten gelen siyasal aktörler (ANAP-CHP/DSP-Demirel) "laik duyarlılık" temelinde "sağ iktidar"a (Refah-Yol Koalisyon Hükümeti) karşı -üstelik ordu ile ittifak yaparak- cephe almışlardır. (3) Kapitalizmle sağcılık arasında organik bir bağ olmasına karşın sağcı olarak nitelendirilenlerin önemli bir kısmı kapitalizme de karşı çıkabilmekte, hatta sermaye karşıtlığı yapabilmektedir. Yine dindarlık veya muhafazakârlık ile sağ düşünce arasında kültürel-ideolojik bir bağlantı kurulmuş olmasına karşın, bazı sağcılar "deizmi", hatta "ateizmi" savunabilmektedirler. Yine sağda yer aldığı düşünülen bazı siyasal aktörler evrim teorisine karşı cepheden saldırırken (örneğin Evangelist yeni muhafazakârlar/neo-conlar) bazıları ondan beslenmektedirler (örneğin Avrupa ırkçıları). Yine, İslamcılık sağ düşünce içerisinde tanımlanırken kendisini kapitalizm ve emperyalizm karşıtlığıyla tanımlayan bazı "devrimci İslamcılar" sağdan ziyade sola yakın siyasal argümanlar kullanmakta, hatta sosyalizm ile İslam arasında düşünsel birliktelik kurgulamaktadırlar.³

Demek ki, "sağ düşünce"nin içeriği ve mensupları konusunda bir muğlaklık söz konusu olmaktadır. Aynı durum, başka açılardan "sol düşünce" için de geçerlidir. Zaten yukarıda bahsettiğimiz ideolojik geçişkenlikler sağın sol ile olan irtibatıyla da alakalı olduğuna göre elbette sol düşünce de kendine has ideolojik geçişkenlikler, sentezlemeler, farklılıklar taşımaktadır. Aslında ideolojilerin klasik sınıflandırılması artık günümüzün atomize edilmiş düşünce dünyasında ciddi sıkıntılar taşımaktadır. Bu ise başka bir makalenin konusudur. Bu yüzden burada sağ düşüncenin, en genel özelliklerini ortaya koymak ve ayrıca kendisini sağda görenler ile çoğunlukla sağda görülenler/sağcı olarak nitelendirilenlerin ayırdedici düşünce argümanlarını kıstas olarak almak gerekmektedir.

Bu makalede farklı sağ milliyetçi figürlerden de örnekler alınarak Türkiye'de sağ milliyetçiliğin çevre algılaması üzerinde durulacak ancak bu yapılırken milliyetçiliğin düşünce-eylem tarzının oluşmasında genel olarak sağ düşüncenin etkisi göz ardı edilmeyecektir. Bu yüzden sağcılığın teorik çözümlemesinden ziyade, milliyetçilik de dahil olmak üzere, sağcı olarak nitelendirilen bütün düşünce biçimlerinin genel "ortak sağ" duyusu üzerinde

³ Bu düşünce çerçevesi içerisinde İslami düşünce hareketleri içerisinde "sol-İslam", "İslam sosyalizmi", "İslami sol", "müslüman Anadolu sosyalizmi", "sosyal adalet", "müslüman sol", "anti-kapitalist müslümanlar" şeklinde gündeme gelen ibarelere sıklıkla rastlanılmaktadır. (Koca, 2014; 289)

durularak bu duyu-duygu halinin sağ milliyetçilerin çevre algılaması üzerinde ne tür bir etkisi olduğu da belirlenecektir.

II. SAĞCILIK

İçerdiği yoğun subjektiflik ve negatif algılanma potansiyelinden dolayı herkesin hemfikir olduğu bir tanım yapmak zor olsa da genel olarak sağcı düşüncüyü; farklı sınıfsal/toplumsal/kültürel güç ilişkilerinin sonucunda uzunca bir dönemde yerleşik hale getirilen, büyük ölçüde hegemonik olarak ‘meşrulaştırılarak’ sürekli olarak yeniden üretilen egemen kültürel, toplumsal veya iktisadi yapıların, yani kurulu düzenin (müesses nizamın) köklü bir değişikliğe uğratılmasından rahatsızlık duyan bu bakımdan devrimci değil, evrimci değişikliği yeğleyen ve bütün bu özelliklerinden dolayı solculuğun karşısında yer alan tutum olarak tanımlayabiliriz.

“Siyasal eğilimleri sağcılık ve solculuk olarak iki açıdan nitelemek 1789 Fransız devrimiyle başlamıştır. Fransız devriminden sonra toplanan ulusal mecliste yeni düşüncelerin savunucuları solda, eski düzenden yana olan kralcılar sağda oturmuşlardı. Bu olaydan sonra sağ ve sol, siyasi anlamda terimleşmiştir.” (Hançerlioğlu, 2000; 14)

Felsefi açıdan değerlendirecek olursak sağcı düşünce; durağan, devinimsiz, dolayısıyla statik, devrimsiz bir dünya görüşünü yansıtır. Metafizik felsefeden beslenmiş olup diyalektige ve evrimci kurama kesinlikle karşıdır. “Bilimsel anlamda mekanikçidirler, yani sayısız hareket biçimleri içerisinde yalnız yer değiştirme hareketini tanır, yeri değişenin kendisi değişmez.” (Hançerlioğlu, 2000; 14) Sağcı düşünce, toplumların-insanların değişimi konusunda genellikle kötümser bir bakış açısına sahiptir. Müesses nizamdan hızla kopmakta olan insanlığın her geçen gün daha da kötüye gittiğini, gideceğini tasavvur eder. Bu yüzden en iyi zamanlar geçmiş zamanlardır. Sağcı düşüncenin çoğunlukla geçmişte yaşadığı bir “altın çağ”, bir “asr-ı saadet” dönemi mevcuttur. O çağların değerlerine uygun olmadan geçen her zaman o çağdan daha da uzaklaşmayı, kötüleşmeyi sağlamaktadır.⁴ Antik felsefi düşünceden miras alınan “döngüsel zaman” algılaması da vardır. Yani, “bir şeyin doğuşu (ortaya çıkışı) ile başlayan zamanı oluşturan döngünün ilk yarısı

---

⁴ Bazen, idealize edilen “asr-ı saadet” dönemine özlem devrimci bir ülkü olarak da zemin bulmaktadır. Yeniden/yeni “asr-ı saadet” hedefi için çalışanlar bu anlamda kendilerini sağcı statiklik içerisinde görmezler, bu amaca ulaştıracak köklü bir değişiklik için devrimci mücadelenin gerektiğini düşünürler.

‘gelişmeyi’ ifade ederken, ikinci yarısı ‘bozulmayı’ ve nihayet ‘yok olmayı’ anlatmaktadır.” (Köker, 1994; 4)

Elbette, sağ düşüncenin bu ‘karakteristik’ özellikleri, sağ düşünce içerisinde değerlendirilen siyasal düşüncelerin tamamı için, her dönemde geçerli düşünceler değildir. Örneğin, milliyetçiliğin cumhuriyetçi; liberalizmin aydınlanmacı, İslamcılığın devrimci versiyonları bu tür sağ düşünce özelliklerinden epeyce uzaktır. Yine özellikle, post-modern muğlaklığının ve göreceliğinin bir silindir gibi üzerinden geçtiği günümüz entelektüel dünyasında, sağ-sol ayrımının kalmadığı, her iki düşüncenin sınırlarının iç içe geçtiği, hatta “milliyetçi sol”, “liberal sol”, “Marksist liberal”, “Müslüman sosyalizmi” gibi ifadelerin sıklıkla kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Hatta, Norberto Bibbio’nun vurguladığı gibi, “...farklı isimlerle belirlenmeyi hak eden farklılıklar artık olmadığı için, bundan sonra var olmayabilirler(sağ ve sol) ve artık varlık nedenine sahip olmayabilirler.” (Bibbio, 1999; 62)

Bu yüzden; düşünsel sınırları tam olarak netleşmemiş, terimsel varlığı kendi mensupları tarafından bile sorgulanan, üstelik anlam bulduğu zıddı olan sol ile de son zamanlarda iyice girift ilişkiler içerisine girmiş bulunan, yani henüz homojen bir tanımlaması olmayan sağ düşüncedeki çevre algılamasını daha somut olarak göstermek üzere; sağ düşünce şemsiyesi altında kabul edilen Tanıl Bora’nın ifadesiyle “sağın halleri”⁵ (Bora, 1998) olarak ifade edilebilecek milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık siyasetinin/düşüncesinin çevreye nasıl baktığını tek tek göstermeye çalışmak yerine, düşünce geleneğinde neredeyse bu üç siyasi düşüncenin de temel argümanlarını içerisinde barındıran “sağ milliyetçilik” üzerinden bir değerlendirme yapmak daha uygun olacaktır.⁶

⁵ Tanıl Bora, Türk Sağının Üç Hali, Birikim Yayınları, İstanbul, 1998. Bora, milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık arasında bir iç içelik olduğunu vurgulamakta, her üç düşünceyi sağ gövdenin birbiriyle uyumlu organları gibi düşünmektedir. Bora’nın bu düşüncelerin Türk siyasi düşüncesindeki anlamını vurgulamak için kurduğu metafora göre; her üç düşünceyi pozisyonlar olmaktan ziyade haller olarak anlamak ve o şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Fizikteki ‘maddenin halleri’ (katı, sıvı, gaz) gibi milliyetçiliği (katı hal), muhafazakârlığı (gaz hali) ve İslamcılığı (sıvı hali), Türk sağının birbirlerine dönüşebilir oluş biçimleri olarak anlamlandırmaktır bu. (Bora, 1998, 8)

⁶ Sağcılığı terim olarak da benimsemekle birlikte sınırlarını iyice daraltan ve milliyetçilikle sağcılığı özdeş olarak kabul eden Türkçü Nihal Atsız’a göre “sağ ve solun Türkiye için en doğru tarifi milliyetçilik açısından ele alınarak yapılabilir. Bir parti, milliyetçi olduğu nispete sağcıdır. Milliyetçilikte milli gelenekler mühim olduğundan bu tür partiler milli ahlak bakımından muhafazakârdır. Fakat milliyetçilik, milletin toplu ve fert olarak yükselmesi demek olduğundan milliyetçi bir parti adaletin ve servetin dağıtım bakımından sosyalistlerin fikirlerine yakın olabilir. Dincilik ve siyasi ümmetçilik, Türklüğü ikinci plana itmek veya var saymamak olduğundan milliyetçiliğe aykırı yahut düşmandır. Bu bakımdan dinciler, siyasi ümmetçiler, hilafetçiler “sağcı” olamazlar. Siyasi ümmetçiler, İslam beynelmileli düşüncesinde olup Türklüğü İslam topluluğu içinde eritmek hülyasına kapılmış olduklarından beynelmilecidirler ve her beynelmileli gibi

Türkiye'nin siyasal geleneğinde sağ milliyetçilik ile çevre ilişkisi konusuna geçmeden önce yukarıdaki değerlendirmeler ışığında şöyle bir son saptama da yapmak gerekir: Türkiye'de sağcı siyaset, genel olarak özellikle soğuk savaş döneminde “komünizmle mücadele” çerçevesinde “milliyetçi hareket” ile içi doldurulan bir düşünce tarzıdır ve sola karşı soğuk savaş refleksinin içeriğinin belirlenmesinde büyük payı vardır. Bu anlamda devletin egemen ideolojisi ile de bütünleşebilen sağcı düşünce aslında, aşırı sağda (radikal sağda) gösterilen İslamcılardan çok, merkezde konumlanmış “siyasal devletçi” (milliyetçi-muhafazakârlar) siyasal unsurlarla daha fazla örtüşen bir genel ideoloji olmuştur. Reelpolitikada bu şekilde biçimlenen sağcılığın, ortaya koyduğu kültürel karineler çok daha geniş bir kitlenin sağcılık içerisinde yer almasına neden olmuştur. Bu anlamda sağcılığın, dinsel referansları başat kabul etmesi, geleneksel kültürü sahiplenmesi, modern yaşam biçimine eleştirel bakması gibi kültürel unsurlar sağcılığın kıstasları olarak düşünüldüğünde çok daha geniş bir kitle (Meselâ İslamcılar veya muhafazakârlar) sağcı olarak nitelendirilebilecek ve başka göstergelerde sağcı olarak nitelendirilen bazı kesimler (Meselâ sol karşıtı Atatürkçüler veya liberaller) bu çatı altından çıkabilecektir. Demek ki, içerik açıklaması son derece güç olan sağcılığın ülkemizin tarihsel koşulları içinde ele alırsak –yine tartışmalı olmakla birlikte- iki temel kıstasının olduğunu söyleyebiliriz: (1) Siyasal yaşamda devlet gücüne bağlılık, devleti yücelten bir anlayış içinde olmak ve devlet otoritesini sarsan hareketlere şiddetle karşı olmak. (2) Gündelik yaşamda dinsel kaideleri üstün tutma, özellikle İslam ile biçimlenmiş kültürel birikimi sahiplenme ve hızlı toplumsal değişimden (modernleşme) endişe duyma. Türkiye'de sağcı olarak nitelendirilen bütün siyasal hareket veya düşünce biçimlerini ele aldığımızda her iki kategorideki kıstaslara en fazla uyum gösterenlerin “sağ milliyetçi” akımın olduğunu söylemek mümkündür. Bu yüzden, herhalde sağ düşünce üzerinden bir çözümleme yapılacaksa gerçeğe en uygun sonuç sağ milliyetçilerin çözümlemesiyle ortaya çıkacağı düşünülebilir. Bu yüzden, bu makalede sağcı

---

solcudurlar... Sağcı biziz: Türkçüler” (Atsız, 1963; 3-4). Ancak MHP-Ülkücü siyasal geleneğinde sağcılık (biraz da soğuk ve sıcak politik çatışma ortamında solun kavrama yüklediği anlamdan dolayı) genellikle “suçlama” olarak kabul edilmiş ve bu sıfat büyük ölçüde reddedilmiştir. Mesela, Alparslan Türkeş, kendilerine yönelik olarak dillendirilen “sağcı” nitelemesine sert bir tepki göstermiş ve sağcı olarak belirlenmeyi bir kötüleme olarak kabul etmiştir: “sağcı olarak kötülerdikleri kimseler(-kendileri-H.R) banka mı soydular, fidyeye mi istediler, konsolos mu öldürdüler? İngilizleri mi kaçırdılar...” (Erdem, 1974; 74). Ülküçülere yönelik suçlamaları cevap verme niyetiyle yazılan bir kitapta (Erdem, 1974) bir numaralı suçlama olarak sağcılığın belirtilmesi de ilgi çekicidir.

düşüncenin çevre algılaması, sağ milliyetçiliğin çevre algılaması olarak varsayılmıştır.

Şunu da belirtelim ki, ekoloji ve çevre meseleleri, sağ düşünce ile genellikle olumsuz neden sonuç ilişkisi çerçevesinde değerlendirilirken genellikle sol düşüncenin ufkuna dahil edilebilecek meseleler olarak kabul edilmektedir. Gerçekten de Türkiye pratiğinde bu saptamayı doğrulayan sayısız örnekler mevcuttur. Yukarıda belirttiğimiz genel sağcılık kıstaslarından ilki (devlet otoritesine bağlılık) sağ ile ekoloji arasındaki çatışmanın temel kaynağı olmuştur. Ancak, ikinci kıstas olarak gösterdiğimiz özellikler (dinsel-kültürel sahiplenme) en azından teorik olarak ortaya koyduğu “modern kapitalizm” eleştirisi ile ekoloji ile bağ kurulmasına vesile olmaktadır ve olmuştur da.⁷ Yine belirtelim ki, pratikte ağırlıklı olarak merkez sağ/milliyetçi sağ ekseninde gelişen sağcı düşünce hiç de ekolojik bir uygulama ve perspektif ortaya koymamıştır, bilakis çoğunlukla çevre karşıtı bir zihni kavrayış hakim olmuştur.⁸

⁷ Burada sağın İslami referansları temel alan muhafazakâr düşünce ve İslâmcı düşüncede modernleşme/kapitalizm eleştirisi üzerinden gelişen ve ciddi bir ekolojik düşünceyle sentezlenen çevreci argümanlara, özellikle son zamanlarda, sıklıkla rastlanıldığını da kaydetmek gerekir. Dünyada özellikle İslam ve ekoloji arasındaki ilişki; “tevhid”, “mizan”, “takva”, “halkiyyet”, “ahit”, “emanet” gibi İslami terim ve kavramlarla ekoloji kavramlarının bütünleştirilmesi şeklinde bir “çevre ilahiyatı” oluşturma doğrultusunda tartışılmaktadır. (Afrasiyabi, 2007; 258). Doğa yasaları ile ilahi yasaları aynı gören, doğayı Allah’ın varlığının bir göstergesi veya belirtisi kabul eden ve “müslim doğa” kavramı çerçevesinde yeni bir çevre etiği üreten bir yaklaşım da artık kendisini göstermeye başlamıştır (Özdemir, 2007; 50). Elbette, “ekosistem” ile “ilahi sistem” arasında bir aynılık gören, böylesine “tasavvufi” bir anlayış çevre merkezci bir etik anlayışını da savunmuş olmakta, üstelik bu anlayışta “müslim doğa” ifadesinde görüldüğü gibi doğanın bütün unsurları da tıpkı insan gibi “yaşamına dokunulmaz” bir kutsiyete bürünmektedir. Elbette, böylesine ekoloji temelli bir görüşü sağ düşünce kalıbı içerisinde rahat edeceği bir yere yere yerleştirmek pek mümkün görünmemektedir.

⁸Konumuz olmamakla birlikte, elbette çevre sorunları konusunda solun, özellikle de reel sosyalizmin günah galerisi de büyük olmuştur. Ancak, dünyada sol düşünce dairesinde çevreci bir siyasal düşüncenin veya hareketin vücut bulduğunu söylemek mümkündür. Türkiye’de ise tarihsel süreç içerisinde solun da çevrecilikle bağdaşmadığı ifade edilen bir “büyümcelik” ideolojisinin büyüü altında kaldığını, örneğin Sovyetlerin ABD ile rekabet etmek için ağır sanayi yatırımlarıyla meydana getirdiği çevre kirliliğini veya sosyalist Çin’in hızlı büyümesi sürecindeki ekolojik tahribatı büyük ölçüde görmezden geldiğini vurgulamak gerekir. Yine sol siyasal söylemlerdeki ve programlardaki sanayileşme, fabrikalaşma (işçi sınıfını güçlendirecek ağır sanayi) isteğinin, doğa tahribatını dikkate almayacak şehvetvari bir arzuya bile dönüştüğü zamanlar olmuştur. Özellikle sanayileşememiş az gelişmiş ülke sosyalistlerinde ve milliyetçilerinde hızlı sanayileşme ve sanayi toplumu isteği makul karşılanmakla birlikte; doğayı tahrip eden, insanı mekanikleştiren kalkınma biçimi bugün çevreci düşünce tarafından sorgulanmaktadır. Örneğin büyük şairimiz Nazım Hikmet de milliyetçi ve henüz sosyalist olduğu bir dönemde 1923’te Sovyetler Birliği’nde bulunduğu sıradaki gözlemlerine dayanarak yazmış olduğu fütürist şiirinde şöyle söylüyordu: “Trrrrum, trrrrum, trrrrum! trak tiki tak! makinalaşmak istiyorum! / beynimden, etimden, iskeletimden geliyor bu! her dinamoyu altına almak için çıldırıyorum! Tükürüklü dilim bakır telleri yalıyor, damarlarımda kovalıyor otodrezinler lokomotifleri! Trrrrum, trrrrum, trrrrum! trak tiki tak! makinalaşmak istiyorum! Mutlak buna bir çare bulacağım ve ben ancak bahtiyar olacağım karnuma bir türbin oturtup kuyruğuma çift uskuru taktığım gün! Trrrrum, trrrrum, trrrrum! trak tiki tak! Makinalaşmak istiyorum!” Ekolojik krizi sadece Atlantik cephesinin (kapitalizmin) uygulamalarında arayan eleştiri kısırlığı 1990’lı yıllardan sonraki görece eleştirel dönemde (Gorbaçov’un başlattığı Glasnost ve Perestroyka süreci de hatırlanmalıdır)

III. MİLLİYETÇİLİK VE ÇEVRE

Türkiye’de milliyetçi bir çevreci hareket hiç görülmüş müdür? Bu soru kavramsal bağlantısızlık ile algılandığı için böyle bir soru ile akademik tartışma platformlarında bile çok fazla karşılaşıldığı düşünülemez. Türkiye’de sağ milliyetçilerin çevreci düşünce ile ilgisi; 1990’lı yıllardan itibaren küçük çaplı çalışmalarla ve eylemlerle kendisini göstermeye başlayan çevreciliğin de genel komünist hareketin bir parçası olarak algılanması düzeyinde olduğunu söylemek mümkündür. 2000’li yıllarda iklim konusunun gündemde çok sık yer almasına bağlı olarak bir miktar değişmiş olmakla birlikte, en azından genel bakış açısının bu yönde olduğunu ve bu nedenle ülkücülerin “komünistlere” yönelttiği tepkilerde çevrecileri de pek ayırmadıkları söylenebilir. Tabii bunda “sokaktaki” çevrecilerin de ağırlıklı olarak kendilerini komünist, sosyalist, solcu dairede görmelerinin ve bu platformlarda fazlasıyla yer almalarının payı büyüktür.

Elbette sorulacak başka bir soru da “Türkiye’de çevreci bir hareket zaten var mıydı?” sorusudur. Çok güdük bir takım kımıldamaları saymazsak, yoktur ve bunun nedeni başka bir tartışma konusudur. Genellikle ülkemizde çevrecilik, genel sol hareket içerisindeki argümanlardan biri olarak görüldüğü/göründüğü ve ayrışabilen Yeşiller de dikkate alınmayacak ölçüde marjinal sayıldığı için sağ milliyetçilerin gözünde de çevreci hareketin sol hareketlerle birlikte değerlendirilmesi doğaldır. Peki dünyada durum böyle midir? Milliyetçi bir çevre hareketi/çevreci hareket yok mudur? Elbette sanayileşmiş Batı devletlerinde ve kapitalist metropol devletlerde zaten milliyetçilik tam anlamıyla faşizan/ırkçı bir düşünceyle geliştirildiği için bu düşüncenin çevreci hareketlerin felsefelerinin tam olarak karşısında olduğu açıktır.⁹ Ancak, yüzyıllardır sömürgecilik tesiri altında kalmış, sömürgeleşmiş,

---

yavaş yavaş etkisini yitirmeye başlasa da (sol-sosyalist bir perspektifte eleştirel bir politik ekoloji inşa etmeye çalışan ekososyalizm hareketi bunun öncüsü olmuştur) yine de ortadan kalkmış değildir.

⁹ Tabii, Sosyal Darwinist felsefenin radikalleştirilmiş bir mantığıyla inşa edilen ırkçı bir görüşü benimseyen bazı neo-nazi gruplarının “temiz ırkın” geleceğinin her türlü dış etkidenden (nükleer santrallerden, kimyasal maddelerden -ve bu arada Yahudilerden, siyahılardan, Araplardan, belki de son zamanlarda Türklere-) temizlenmesi, korunması düşüncelerini, bir sosyal psikolojik hastalık olarak görmeyip bazı çevre argümanlarını kullandıkları için çevreci hareketler içerisinde kabul eden “saçma” görüşler de olabilir. Elbette bu görüşler saçma oldukları için, İnternet fısıltılarının ötesine geçememektedirler. Demek ki, bir kere “ırkçılığa” bulaşıldı mı, “faşizan” ideoloji benimsedi mi, bu hastalıklı ruh halinden kurtulunmadığı sürece dünyanın en büyük “çevreci” görünümlü hareketi gerçekleştirilse bile bu hareket çevreci hareket içerisinde değerlendirilmez/değerlendirilmemelidir. Zira çevreci düşünceyi etik, ahlaki ilkelerden ayırmak mümkün değildir. İrkçılıkla çevrecilik bir arada asla yürümez. Bu çerçevede Alman faşist (Nazizim) düşünce geleneğinde yoğun olarak yer alan ve Alman ırkıyla/ırkçılıyla bütünleştirilerek sunulan doğacı/toprakçı vurguyu -yer yer insan merkezçiliğe karşı ciddi eleştiriler yöneltmek seviyede doğayı üstün tutan düşünceleri barındırsa bile- “ekoloji” dairesinde değerlendirmek abesle iştigal olacaktır. Alman faşizmindeki “ekolojik”

bağımlılaştırılmış, emperyalist baskılar altında tutulmuş mazlumlar coğrafyasında gelişen anti-sömürgeci milliyetçi hareketler ile çevreci hareket içerisinde bir mantıksal, düşünsel bağlantı kurmak mümkündür. Örneğin özellikle, uluslararası gıda tekellerine ve bu tekellerin ulusal tarımı yok edebilecek, yaşamı bağımlı hale getirebilecek GDO'lu, patentli tohum dayatmalarına karşı Hindistan'da verilen "kırsal çevreci" mücadele ciddi biçimde ulusal, geleneksel renklerle bürünmüş ve ideolojik yöneliminde ciddi bir yerliliği-milliyetçiliği de barındıran bir görünüm arz etmektedir.¹⁰ (Shiva, 2006) Bu görüntüyü son zamanlarda biraz belirmeye başlayan Türkiye'deki su hakkı veya gıda-tohum mücadelelerinde de görmek mümkündür. Yine, Sovyetler Birliği döneminde nükleer denemelerin genellikle Kazak-Kırgız topraklarında (Semipalatinsk) gerçekleştirilmiş olmasından kaynaklan ekolojik, insani çöküntü (Aral gölünün tamamen kirlenmesi, doğuştan kanserli olan çocuklar, 'ucube' doğan çocuklar, kanser vakıalarının iyice artması)ve aynı tür nükleer denemelerin diğer süper güç olan ABD tarafından özellikle Kızılderililerin yaşadığı (bıraktıkları kadarının) Nevada topraklarında gerçekleştirilmiş olması ve aynı sonuçları doğurması yine evrensel olmakla birlikte ciddi ulusal renkleri ve milli hassasiyetleri olan bir çevreci hareketin doğmasına neden olmuştur. Ünlü Kazak şairi, düşünürü, aktivisti Olcas Süleymanov liderliğinde kurulan bu hareketin adı; Nevada-Semipalatinsk (Nevada-Semey) Anti-Nükleer Hareketidir. 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde gerçekleşen ve Semey Poligonunda nükleer bomba denemelerine, atom denemelerine son verilmesini isteyen bu ekoloji hareketi,

düşünce köklerini eleştirel bir çerçevede inceleyen bir makale olarak bkz. (Staudenmaier, 2000; 17-27).

¹⁰ Vandana Shiva, Çalınmış Hasat-Küresel Gıda Soygunu, (Çev. Ali K.Saysel), bgst Yayınları, İstanbul, 2006. Hindistan'ın ünlü çevre düşünürü ve ekoloji hareketi önderlerinden Vandana Shiva, "gıda emperyalizmi", "çalınmış tohum" gibi ifadelerle adlandırdığı emperyalist sürece karşı Hindistan köylülerinin geleneksel değerleriyle, geleneksel tarıma sahip çıkmalarıyla direnmeye çalıştıklarını vurgulamıştır. Ulusal mitolojik, manevi anlamlar yüklenmiş olan Hindistan biyoçeşitliliğine yapay emperyal tarım unsurlarını sokmamak için, küresel şirketler tarafından kurulan gıda totalitarizmiyle mücadele etmek için, yerli ve demokratik bir hareket başlatılmasını salık vermiştir, ki bu hareketini "gıda demokrasisi" hareketi olarak da adlandırmıştır (Shiva, 2006; 28). Shiva'nın ifade ettiğine göre, Hindu kültürü ve tarihinde her şeyin temeli *anna*(gıda)dır, bütün canlılar *annadan* yani tohumdan gelmiştir. (Shiva, 12). Her şey *annayla* doğar, *annayla* yaşar ve sonunda *annayla* buluşur. Bu yüzden Hindu kültüründe yeni tohumlara önce tapınılır, sonra o tohumlar ekilir. Tohum ekiminden önce ciddi ulusal şenlikler olur. Tohum, yaprak ve çiçek, biyoçeşitliliği sürekli olarak korumayı sağlayacak şekilde, ulusal-dinsel tarım ayinlerinin kutsal maddeleridir. S.16 Bu yüzden böylesine mistik-ulusal değerlerle koruma altına alınmış olan "doğal yapı" ve "gıda" üzerine küresel şirketlerin, emperyalistlerin, GDO'lu ürünlerle, patentlenmiş tohumlarla, ekim alanlarını ortadan kaldırma girişimleriyle, yani "çalınmış hasat" ve "küresel gıda soygunu"yla başlattıkları saldırılara karşı verilen ekolojist mücadelede Hindu milliyetçiliğinin de katkısı, desteği büyük olabilmektedir.

yaşam coğrafyasını savunan bağımsızlıkçı Kazak milli hareketinin parçası olarak ciddi bir milli-ekolojik renk ihtiva etmekteydi.¹¹

Öte yandan, Hindistan'ın İngiliz sömürgeciliğine karşı milli direnişinin sembolü olan; İngiltere'nin refahı ile gezegenin mahfi arasında bağlantı kuran, şiddetsiz direnmeyi içeren Satyagraha hareketinin mimarı Mahatma Gandhi'yi de burada zikretmek gerekir (Khoshoo-.Moolakkattu, 2009). Üçüncü Dünyacı milliyetçi tepkinin sözcülüğünü yapan bir başka Hintli, dönemin Hindistan Başbakanı İndira Gandhi de, 1970'li yıllarda başlayan küresel çevre tartışmaları sırasında, 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı'nda en büyük çevre sorununun yoksulluk olduğunu söyleyerek üçüncü dünya ülkelerinin (ve tabii kendi ülkesinin) yoksulluk sorununu görmezden gelen bir çevreciliğe tepki göstermiştir (Keleş-Hamamcı-Çoban, 2009; 257). Bu tepkinin devamı olarak; 1990'lı yıllarda etkisini iyice hissettirmeye başlayan küreselleşme sürecinin çevre sorunlarını da, yoksul ülkelerin aleyhine, küreselleştirdiği bir vakıa olarak tespit edildikten sonra; üçüncü dünyacı milliyetçiler tarafından az gelişmiş ülkelerdeki çevre kirliliği ve yoksulluk arasında paralellik kurulmuş ve bunu doğuran küresel özne (kapitalizm, sömürgeci, emperyalist vs) her iki çerçevede de(yoksulluk ve çevre sorunları) ciddi biçimde eleştirilmiştir. Dünya ölçeğindeki "çevre soysuzlaşması" olarak da adlandırılan bu süreç küresel kapitalist egemenliğe ve hegemonyasına karşı yoksul, mazlum ülkelerden gelen direnişe hem milli hem çevreci ve bu yüzden bir o kadar da 'evrensel'(çevre sorunlarının da yoksulluğun da öncelikle küresel bir iktisadi egemenlik meselesi olduğu düşünülmektedir) bir nitelik kazandıran koşulları yaratmış olması açısından önemlidir (Beck, 1990). Aynı zamanda klasik emperyalizm biçimlerinin ötesinde buna ek olarak ekosistemleri de tahrip eden yeni bir emperyalizm biçiminin dünyaya hâkim olduğu gerçeği de dillendirilmeye başlanmıştır. Ekolojik emperyalizm olarak adlandırılan ve genel olarak küresel ısınma, suyun metalaşması, tarım-gıda sisteminin bağımlı hale gelmesi sonucunu doğuran bu yeni emperyalizme/ekolojik emperyalizme (Reyhan, 2012) karşı

¹¹ On binlerce kişinin desteğini alan bu hareket başarıya ulaşmış, yeni kurulan Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı olan Nursultan Nazarbayev, Semey Poligonu'nu nükleer denemelere kapatmıştır(Kara-Yeşilot, 2011; 62). Nevada-Semey hareketi, bazı Türk milliyetçileri arasında da Türk Dünyası bağlamında çevreci bir duyarlılık oluşturmuştu. Nitekim milliyetçi camianın önde gelen sanatçılarından Ahmet Şafak'ın seslendirdiği bir şarkının adı "Nevada Semey"dir: "Bizim oralarda/ Ölüm çiçek çiçek/ Ölüm yağmur yağmur/ Bizim oralarda/ Mesela semeyde/ Mesela nevada da/ Semey, ey semey/ Söyle hace, söyle ölüm nasıl şey/ Ölüm gelir gider çocuk sabi hey / Bizim oralarda/ Grileşir bulutlar/ Ölüm yağar amansız/ Bizim oralarda ölünür zamansız/ Turfanda kokar ölümler..."

gelişen anti-emperyalist itirazların ve direnişlerin renginin çoğu zaman ekolojik ve milliyetçi (milli, yerel) olduğu da gözlemlenmektedir.

Elbette ülkemizde de, ciddi iktisadi, sosyal ve ekolojik tahribata yol açan küresel kapitalizme verilen hem entelektüel hem de örgütsel karşı duruş da milli hassasiyetleri öne çıkaran; örneğin ekolojik çöküntünün, aynı zamanda, milli bir tarım politikasının olmamasından, yerli ürünlerin kullanılmayıp tüketimde tamamen yabancılaşmaya gidilmesinden, ülkenin emperyalist kuşatma altında kalmasından, bağımlı olmasından kaynaklandığını düşünen kesimler olmuştur. Ancak, bu kesimler “milliyetçi” bir siyasal hareket veya düşünce çerçevesinde bunları söylemedikleri için, söylem olarak “milliyetçi” bir tarafı olsa da konumuz dışında kalmaktadır.

IV. TÜRKİYE’DE SAĞ MİLLİYETÇİ DÜŞÜNCE GELENEĞİNİN ÇEVRE ALGISI

Egemen anlayış olması açısından, genel olarak, MHP/Ülkücü hareket olarak adlandırılan siyasi düşünce geleneğini ve bu geleneğe yakın entelektüel söylemleri baz aldığımızda Türkiye’deki milliyetçilik ile “çevrecilik” ya da “doğa koruma” arasında genel olarak doğrudan bir münasebet olmadığını söylemek doğrudur. Aslında genel olarak, halâ da büyük ölçüde devam eden, Türk sağ siyasi düşünce geleneğinin bu konudaki kayıtsızlığı malumdur. Ancak, Batı düşüncesi ile ilişkileri görece daha sıcak olan liberal ve muhafazakâr kalemler, hatta bazı entelektüel İslamcılar çevre konusunda da, yine kendi düşünce kalıplarına uydurarak, bir iki kelam söyleseler de yakın zamanlara kadar, yukarıda kastettiğimiz siyasi gelenek içerisindeki (bunun altını özellikle çiziyorum) milliyetçi camia içerisinde yazan kalemler arasında çevre/çevrecilik namına olumlu/olumsuz bir tefekkür bulmak neredeyse imkânsız olmuştur.

Şunu da tekraren ifade etmek gerekir ki, 1970’li yıllarda omurgası belirginleşen ve 1980’li yılların darbe koşulları içerisinde düşünce sancılı çeken ülkücü gelenek ile sağın diğer unsurları olan muhafazakâr ve İslamcı düşünce arasındaki sınırları belirlemek pek kolay değildir. Mesela, ülkücüler 1970’li yıllardaki İslamlaşma süreçlerinde düşünce biçimlerine genellikle Türk-İslam ülküsü adı vermekteydiler. Yine Ülkücülerin 12 Eylül’den sonra kurdukları ilk partinin adı Muhafazakâr Parti’ydi. Daha sonra Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) kuruldu; 12 Eylül yasaklarının kaldırılması ile birlikte de MHP yeniden ana siyasi yapılanma oldu. 12 Eylül koşullarında Ülkücü hareket içinde İslam vurgusu daha ağır basanlar ile (“Türk-İslâm ülkücüler”) MHP Genel Merkezi’nde konumlanan “milliyetçi-Türkçü” geleneği temsil eden

Ülkücüler arasında bir düşünce farklılaşması söz konusu olmuş ve bu tartışmalardan sonra İslamcılığa daha yakın bir görüş içerisinde olan Muhsin Yazıcıoğlu liderliğindeki Büyük Birlik Partisi (BBP), Ülkücü hareketin ikinci partisi olarak Türk siyasal hayatına katılmıştır. Nihayetinde şu tespiti yapmak doğru olur ki; esas itibarıyla kuvvetli temsiliyeti Ülkücü hareket tarafından gerçekleştirilen sağ milliyetçilerin fikri yapılarında, dönem dönem dozajı azalıp çoğalmakla birlikte, İslamcı ve muhafazakâr vurgu pek fazladır. Bu yüzden sağ milliyetçiliğin temel yaklaşımlarının sağın diğer hallerinin temel yaklaşımları hakkında da fikir sahibi olmamızı kolaylaştıracak bir kapsayıcılığa sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Sağ milliyetçiliğin ana omurgasını oluşturan MHP/Ülkücü geleneğin, bu geleneğin milliyetçilik anlayışını etkileyen, şekillendiren örnek olabilecek iki temel referans kitabı vardır: Birincisi Alpaslan Türkeş'in kaleme aldığı ve ülkücülerin tarihsel olarak el kitabı, hatta siyasete bakış kitabı olarak bilinen meşhur "Dokuz Işık". İkincisi de, daha teknik, akademik bir çalışma olarak daha çok milliyetçi elitler üzerinde etkili olan Kurt Karaca lakap ismiyle yazılmış ve defalarca baskısı yapılmış olan "Milliyetçi Türkiye: Milliyetçi Toplumcu Düzen". Bunların dışında bu fikre yakın olan bazı entelektüellerin kaleme aldıkları eserler de, bu iki temel kitap ile bağlantılı olarak milliyetçi aksiyoner siyasi düşünce üzerinde etkili olmuştur.

Alpaslan Türkeş'in formüle ettiği dokuz ışık şu ilkelerden oluşmaktadır: 1. Milliyetçilik, 2. Ülkücülük, 3. Ahlakçılık, 4. Toplumculuk-özel teşebbüsçülük, 5. İlimcilik, 6. Hürriyetçilik, 7. Köycülük, 8. Gelişmecilik ve halkçılık, 9. Endüstricilik ve teknikçilik.¹² (Kaçmazoğlu, 1995; 193) Görüldüğü gibi, "siyasal görüşler" namına hemen ne varsa alınan ve içerik açıklaması yapılan bu dokuz ışık doktrininde, lafı bile geçmeyen tek bir mesele vardır: çevre, doğa, toprak, kirlenme ile ilgili konular. Ancak programında çevreyi, doğal yaşamı doğrudan etkileyen ilkeler ve öneriler bulunmaktadır. Burada, konumuz açısından özellikle altı çizilen vurgular olarak; ağır sanayinin oluşturulması,

¹²Dokuz Işık ilkelerinin ilham aldığı veya bununla benzerlikler taşıyan "temel milliyetçi ilkeler" başka sağcı-milliyetçi fikir insanlarının da dile getirilmiştir. Örneğin Nihal Atsız, 1962 yılında Orkun dergisinde bahsettiği Milli Kalkınma Programı'nı şu ilkelerle ifade etmekteydi: 1. Türkçüçülük, 2. Arınmış Türkçüçülük, 3. Yasacıyız, 4. Toplumcuçülük, 5. Milli gelenekçiyiz, 6. Şuurlu demokrasiye taraftarız, 7. Ahlakçiyiz, 8. Bilimciyiz, 9. Teknikçiyiz. (Atsız, 2014; 103). Benzer bir ilkeler listesini yine maddeler halinde sağ milliyetçi düşünce için başka önemli ismi İbrahim Kafesoğlu Türk milliyetçiliğinin pozitif prensipleri adı altında 1966 yılında Türk Kültürü dergisinde yapmıştır. Kafesoğlu'nun da sekiz başlığı vardır: 1. Türkçe (hassasiyeti), 2. Din (aleyhtarlığına karşı mücadele), 3. Tarih (şuur), 4. Seciye ve ahlak, 5. Ferdi hukuk, 6. Şahsiyet, 7. İktisat, 8. Demokrasi. (Kafesoğlu, 1999; 230-247). Görüldüğü gibi, birbirlerine benzer yönleri olan bu milliyetçi metinleri (veya manifestolarını) hiçbirinde çevreye, doğa duyarlılığına ilişkin hiçbir ifade görülmektedir.

hızlı endüstrileşme, teknisyenliğe verilen önem ve makineleşmeyi sayabiliriz. Türkeş'e göre "dünya atom ve uzay çağına girmiştir. Buhar çağı geride kalmıştır; yakında elektrik çağı da geçmiş olacaktır. Bir ulus bu yeni atom ve uzay çağına, ağırlığı büyük, ağır endüstri ile ulaşabilir" (Landau, 1979; 322). Görüldüğü gibi, Türkeş, çevre sorunlarıyla ağır, hantal endüstri arasında bağın henüz kurulmaya başladığı ve ağır endüstri ve teknoloji yerine daha bir çevre hassasiyetiyle kurgulanan sanayi sisteminin benimsenmeye başladığı bir dönemde (1970'lerin başı, çok yankı uyandıran "Küçük Güzeldir" kitabı, "Büyümenin Sınırları" raporu vs.) çevresel herhangi bir kaygıdan bahsetmeksizin ağır endüstriyi ısrarla salık vermektedir. Ayrıca, çevreci düşüncede en sert eleştirilerin yapıldığı nükleer/atom yandaşlığı da dokuz ışık düşüncesinde göze çarpmaktadır. Yine Türkeş, köycülük bahsinde, köylerin de yeni tarımsal teknolojilerle, tekniklerle geliştirilmesi gerektiğini, tarımın makineleşmesi gerektiğini vurgulamış ancak bu makineleşme sürecinin, suni gübre tekniklerinin tarım alanlarına, ormanlara, köy doğal yapılarına vereceği olası zarardan hiç bahsetmemiştir (Landau, 1979; 321)

Alparslan Türkeş'in ortaya attığı ve kurmayları tarafından geliştirilen bir başka tarımsal yapı önerisi de "tarım kentleri" projesiydi. Köyden, istihdam olanağı ve konut üretme potansiyeli olmayan şehirlere göçün yol açtığı çarpık kentleşme sorunları ortada duruyorken; doğal yapısından arındırılmış, estetik açıdan düzeysizleştirilmiş kentler büyük bir köy konumu arz ediyorken, milliyetçi görüş geleneğinde bu çarpık durum "kentleşme ve çevre sorunları" çerçevesinde hiçbir şekilde eleştirilmemişken ortaya atılan "tarım kentleri" projesi, ekolojik çöküntü açısından köyleri de kentlere benzetebilecek bir potansiyeli yeterince içermektedir. Zira, dokuz ışık doktrininin temel koordinatlarını daha bir akademik düzeyde belirleyen ve kendince "bilimselleştiren" Kurt Karaca'nın zikrettiğine göre;

"Tarım kentleri, hizmet ve imkan yönünden köylerin bileştirilmesidir. Her bölgede kurulu bulunan köylerden imkân ve şartları itibarıyla en müsait olanı seçilir. Tarım kenti olacak bu köye merkez veya cazibe köy adı verilir. Bu tip merkez veya cazibe köy 5 ila 15 köy arasında olur. Seçilen cazibe köyüne yol, su, elektrik, kanalizasyon gibi altyapı tesisleri, tarım makine ve aletleri, tohum, gübre vesaire gibi tarım endüstrisi yatırımları, okul, hastane, cami, kütüphane ve diğer sosyal hizmet müesseseleri yapılır" (Karaca, 1973; 166)

Kente ait ne varsa bu köylerde de gerçekleştirilir. Bir nevi, mevcut kentlere ek olarak, kendi sosyal evriminden bağımsız suni bir kent yaratılma düşüncesi

olarak önerilen bu projenin, herhangi bir “çevre politikası” anlayışı geliştirilmemiş olan MHP geleneğinde, Türkiye’nin doğal ekosistemine nasıl bir ek tahribat yapacağı hiç düşünülmeden, benimsenmiştir. Kurt Karaca, buna ek olarak köylerde fabrikaların kurulacağını ve ciddi bir “köy sanayisinin” kurulması gerektiğini de belirtmiş, milliyetçi toplumcu düzende bunun gerçekleştirileceğini de eklemiştir (Karaca, 168). Kentle/kentleşmeyle bağlantılı bir kavram olan sanayileşmenin köyün, kırsal alanın yani doğal alanların (ekosistemlerin) tahribatı gibi bir kaygı duyulmadan ifade edilmesi, kent ve çevre sorunları açısından sağ milliyetçi gelenekteki tezatlığa çarpıcı bir örnek oluşturmaktadır.

Türk milliyetçi tefekkür dünyasının çevre algılamasındaki geleneksel kayıtsızlığı Türk-İslam sentezinin teorisyenlerinden birisi olarak kabul edilen ve görüşleri sağ milliyetçi çevrelerde muteber olan Profesör İbrahim Kafesoğlu’nun(1984’te vefat etmişti) milliyetçilik düşüncesini ele aldığı yazılarında da görmek mümkündür. Örneğin Kafesoğlu’nun, “Türk Milliyetçiliği’nin Meseleleri” adlı ‘meşhur’ kitabından anlaşıldığı kadarıyla kentleşmenin, sanayileşmenin veya kapitalistleşmenin getirdiği çevre sorunları doğrudan veya dolaylı olarak Türk milliyetçiliğinin meselesi olarak görülmemektedir. Buna mukabil, Kafesoğlu’na göre; Türk milliyetçiliği sosyalist ve liberalist dünya düzeninin her ikisine de karşı olmakla birlikte yine de kalkınmanın başlıca faktörü ona göre sermaye birikimidir. Ayrıca, “mal canın yongasıdır’ ilkesini benimsemiş olan Türk atalarımızın yolunda gidilmeli ve özel mülkiyetin kutsallığı kabul edilmelidir. Bu düşüncelerin doğal sonucu olarak da mülkiyet ve sermaye düşmanlığı yapan sosyalistlerle/solcularla sonuna kadar mücadele edilmelidir. Kafesoğlu, ekoloji düşüncesine temelden aykırı olan bu düşüncelerini şu özlü sözlerle tamamlamakta ve sağ milliyetçiliğin çevre algılaması açısından artık başka söze gerek bırakmamaktadır: “Bir memleketin iktisadi faaliyetini realize eden unsurlar o memleketin coğrafyası, iklimi, bitki örtüsü, madenleri, suları, toprağı ve nüfusedir.” (Kafesoğlu, 114). Görüldüğü gibi Kafesoğlu, dünya kapitalizminin bile daha yeni yeni gündemine aldığı suyun, toprağın, hatta iklimin metalaştırılması, ticarileştirilmesi düşüncesini-büyük ölçüde planlı olmayan bir düşünce refleksi olarak-çok daha önceden düşünce ufkuna yerleştirebilmiştir ki, elbette bu düşünceler, mülkiyet ve sermaye ile ilgili düşünceleriyle de paralellik taşımaktadır.

V.SAĞ MİLLİYETÇİ CAMİADAN AYKIRI BİR ÖRNEK: NURETTİN TOPÇU

Türkiye’nin siyasi düşünce geleneğinde, orijinal bir entelektüel olan ve milliyetçi-muhafazakâr düşüncenin öncülerinden biri olarak kabul gören Nurettin Topçu’nun, sağ düşünce geleneğinden ve pratiğinden oldukça farklı olan siyasi düşüncesinden burada, özel olarak, aykırı bir örnek olarak bahsetmek gerekmektedir. Diğer bütün milliyetçi akımlardan (Atatürk milliyetçiliği de dahil), sanayileşme-modernleşme-şehirleşme-teknoloji ve en önemlisi de kapitalizm karşıtlığıyla ve kırsal, doğal yaşama, doğal tarıma verdiği özel değerle ayrılan, bu açıdan genel olarak ekolojist düşünce ile benzerlikleri olsa da kendine has faşizan-devletçi tutumuyla onlardan da ciddi biçimde ayrılan Nurettin Topçu; sadece şehirleşmeye, endüstrileşmeye ve teknolojik gelişmeye ciddi bir eleştiri getirmekle kalmamış bunların doğurduğu “tüketim toplumu”nu ve “mekanikleşmiş toplum”u da somut veçheleriyle birlikte sorgulayarak, ekolojist düşünce geleneğinin “insanın yabancılaşması” sorunu çerçevesinde 1960’lı yıllarda başlatmış olduğu (modernizm-kapitalizm karşıtı) eleştirel yaklaşımların ve 1970’li yılların başındaki “aşırı büyüme” karşıtı çevreci hareketlerin adeta aynı dönemlerde Türkiye’deki tek temsilcisi olmuştur.

Nurettin Topçu’ya göre; yoğun teknoloji içeren, aşırı üretime dayalı büyüme ekonomisi ve bunun doğal sonucu olan sınırsız tüketim çılgınlığı insanlığın mahvından başka bir sonuca yol açmayacaktır. Liberal ticarete bağlı tüketim hırsları şehirlerde insani yaşamı öldürmüştür. Yoğun bir sanayileşme-kalkınmacılık eleştirisi yapan Topçu’ya göre Türkiye’nin şehirleri birer üretim merkezleri değil, tüketim merkezleridir. Sanayi toplumu olma adına bütün insani değerlerini yok edecek olan Türk milleti, nihayetinde yine sanayileşemeyecektir. Kalkınma hezeyanları içinde maddileşen toplumda köy hayatı da eski görkemini yitirecektir. Çeşitli tüketim araçları artık köy hayatının bir parçası olmuştur (Öğün, 1992; 123). Topçu, radyonun bile köy hayatına girmesinden rahatsız olurken, “tarım kent” projesini öneren ve bu proje çerçevesinde fabrikalaşmayı ve bütün tüketim araçlarını köye ulaştırmayı amaçlayan Alparslan Türkeş’in milliyetçilik anlayışından bu anlamda epeyce uzak düşmektedir. Üstelik Topçu, nükleeri ve atomu savunan Türkeş’in aksine militarizme, silahlanmaya özellikle de atom teknolojisine karşıdır. Ona göre “...Tekniğin hükümdarı olan demir tehlikeli bir cevherdir. Ona fazla yüklenmeye gelmez. İnsan demire ne kadar yüklenirse o da aynı şiddetle insana yüklenir. Biz ondan zayıfız. O ateşle birleşince yeryüzünü cehenneme çevirir. Atom bize bir sır verdi: En yüksek enerjinin kaynağı, en

büyük felaketlerin de kaynağıdır. Kâinattan ancak hakkımızı isteyelim.”(Öğün, 127). Toprak ve demirin iki zıt kutup olduğunu, insanın topraktan (doğa) doğup demirle (sanayi-teknoloji medeniyeti) yok oluşa gittiğini vurgulayan Topçu, biraz toprakları beyazların medeniyeti tarafından gasp edilen, yok edilen Kızılderili bilgelerin yakarışını; biraz çağdaş ekolojist çiftçi aktivistlerinin söylevlerini; biraz nükleer karşıtı hareket sözcülerinin bildirilerini; biraz da Budist rahiplerin vaazlarını hatırlatan şu düşünceleri sarf ediyor:

“Şüphe yok ki, bizi güneşe kavuşturan hayat topraktan fıskırdı; topraktan yaratıldık. Anamız toprağa bağlılığımız, kucağında son uykuya dalacağımız zamana kadar sürecek; ayağımız onun üstünden kesilmeyecek. Yine şüphe yok ki, güneşe görünen yüzlerin en güzeli toprağın yüzüdür. Kalbini, anasından doğduğu gibi koruyabilen insan, toprağından ayrılmayan insandır. Ona vatan, ona yatak, ona kabir topraktır. Ağaçlara, çiçeklere ve çayırlara varlık veren hayat toprakta gülümser. Güneş, her sabah doğarken toprağın kalbinden çıkar, her sevdalı akşam toprağa gömülür. Dünyamızın kalbi toprağın altında çarpmaktadır. Vefakârlık, sevgi ve samimiyet toprakta barınır. Dostluk, toprağın hiç değişmeyen, ihaneti bilmeyen yüzünde okunur. ...Topraktan uzaklaşan insanın ilk işi, topraktan çıkardığı demire yaklaşmak oldu. İlk demiri kılıç yaptı; başka insanların kafasını kesti. Sonra sabanına bağladı, toprağın bağrını eştı. Daha sonra demirden yaptığı aletlerle kurduğu şehirleri yerleştirdi. Burada toprak sevgisi yerini demirin hırsına bıraktı. Demirle oynadıkça içindeki şeytan harekete geçti. İnsanın eliyle aletleşen demir, ihtirasları kımıldattı... Toprak huzuru ve sonsuz saadeti yaşattığı halde, topraktan çıkarılan demir, dünyayı karanlıkla doldurdu. Bugün büyük makine halinde dünyamızın üstüne kabus gibi çöken demir saltanatı, kendisine hayran insanın kalbini çürütmüş ve huzur ile mutluluğu yeryüzünden kovmuş bulunuyor...” (Topçu, 1998; 170).

Bu düşünceler ekoloji düşüncesinin kurucularından Aldo Leopold'un toprak etiği yaklaşımını andırmaktadır. Nitekim çevre etiğine önemli katkıları olmuş olan ABD'li çevrebilimci Leopold (1887-1948) de, toprağın bir canlı varlık gibi görülmesini gerektiğini; toprağın insan tarafından yaralanmış ve hatta çoğu zaman öldürülmüş olduğunu söylemektedir. Toprağın bir arazi parçasından öte yaşayan canlı bir organizma olduğunu söyleyen ve çevre merkezci etik yaklaşımın da öncüsü olarak kabul edilen Leopold da tıpkı Topçu gibi insanın toprakla bütünleşmesini salık vermektedir (Reyhan, 2012; 78-79).

Nurettin Topçu'nun ilginç fikri yapısının felsefi altyapısı Bergson'un sezgici metafizik felsefesinin derin izlerini taşır. Topçu'ya göre; "Bergson'un felsefesi, pozitivism ile çeşitli izafiyeci(*relativisite*) felsefe sistemlerinin yıkıcı etkileri altında, mutlak hakikati elde etmenin ümit ve imanını kaybeden 19.Yüzyılın insanlığına, bu asrın sonlarında sezgi metodunu ortaya koymakla, bu ümit ve imanı getirmişti" (Topçu, 2002; 13). Topçu'nun etkisi altında kaldığı bu felsefi altyapıdan Aydınlanma düşüncesi, pozitivism ve Batıcılık aleyhtarı, ruhçu, maneviyatçı bir düşünce biçiminin oluşması daha bir kolay olmuştur. Böyle bir felsefi donanıma sahip olan Topçu, diğer milliyetçilerin yapmış oldukları kültür ve medeniyet ayrımının aksine, medeniyeti kültürden ayrı olarak değerlendirmemiş Batı'nın bilimciliğini-teknikçiliğini¹³ de, ahlakını da şiddetle eleştirmiştir (Topçu, 1998; 30). Yine, Nurettin Topçu'nun eleştirel düşünceleri yeşil siyasal düşünce içerisinde "sosyalist perspektifli" aynı zamanda "maneviyatçı" özelliğiyle özgün bir yer tutan Rudolf Bahro'nun fikirlerinde yoğun biçimde yer tutan "maddi uygarlık" eleştirilerini çağrıştırmaktadır. Bahro, ekolojist harekete manevi, sezgisel bir çerçeve çizmeye çalışmış ve bu anlamda "mistik ekoloji" denebilecek bir düşüncenin de öncülüğünü yapmıştır. Ekolojik çöküntüye neden olan etmenler içerisinde psikolojik faktörleri ön plana çıkarmasıyla ekoloji düşünürleri içerisinde özgün bir yer edinmiştir. Bahro da -tıpkı Topçu'nun düşündüğü gibi- mevcut kapitalist sanayi uygarlığı içerisinde insanın doğadan haddinden fazla koparıldığını, maneviyatına, iç benliğine uzaklaştırıldığını bunun en önemli nedeninin de insanın egoizminin, bu bencil öznenin yıkıcılığı olduğunu düşünmektedir. Bahro'ya göre, yine Topçu'nun düşüncelerine benzer şekilde, bu yıkımı

¹³ Batı'nın medeniyetini alıp milli kültürü muhafaza etmek düşüncesi genel olarak İslamcı ve Türkçü-milliyetçi geleneği içeren sağ siyasal düşüncenin ana düsturlarından biridir. Bu düşünce tarzı, Batı'nın emperyalist yöneliminin ve buna paralel olarak gelişen modernleşme sürecinin yarattığı kültürel iklim altında, "parçalanmaktan kurtulmak için gerilikten kurtulmak gerekir" tedirginliğinin de iteklemesiyle, teknik gelişme ve medeni ilerleme fikrinin baskın (dominant) tesiri altında kalan "modern İslamcı" ve "Türkçü" münevverlerin İkinci Meşrutiyet döneminde geliştirdikleri kurtuluş fikirlerinden biridir. Ziya Gökalp'in "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" şeklinde formüle ettiği bu düşünce tarzında teknoloji, fabrikalaşma, kalkınma, büyüme, İslam'ın veya Türklüğün geri kalmışlıktan kurtuluş reçetesi olarak sunulurken Türklük ve Müslümanlık değerlerinden taviz verecek bir Batılılaşmaya da karşı çıkmıştır. Bu yaklaşım, teknoloji, teknik gelişme ve kalkınma ile içkinleştirilen medeniyet ile ahlaki değerler, geleneksel kültür, töre ile içkinleştirilen maneviyatı keskin çizgilerle ayırır. Batı kültürünün dışlayan bu yaklaşım İkinci Meşrutiyet Batıcıları (Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı, Celâl Nuri vs.) tarafından sorgulanmıştır. Cumhuriyet'in özelliikle 1930'lar sonrasında (Ziya Gökalp etkisinin azalmaya başladığı dönemdeki) milliyetçi (Kemalist) uygulayıcıları tarafından da benimsenmemiştir. Zira onlara göre; Batı'nın tekniğini alıp zihniyetini-kültürünü dışlamak uygulanabilir bir durum değildir. Çünkü, teknoloji ve zihniyet birbirlerini üreten iki ayrılmaz parçadır. Bu iki parçanın tamamıdır, medeniyet. Nurettin Topçu da aynı sosyolojik (hatta epistemolojik) değerlendirmeyi yapmakta ancak bir farkla ki, Batıcıların-Kemalistlerin aksine bu durumu olumlamamaktadır. Nurettin Topçu, İslamcıların/Türkçülerin düşünce tarzından farklı olarak, medeniyetin maddi biçimleri olarak kabul edilebilecek olan teknoloji, kalkınma, kentleşme eleştirisini de -keskin biçimde- yapmaktadır.

önlemek için “seferber edilmesi gereken sadece akıl değil, duygusal ve manevi potansiyellerimizdir. Sadece yeni bir düşünce değil, yeni bir hissiyat lazımdır.” (Bahro, 1996; 57).

Tanıl Bora'ya göre Türk muhafazakârlığında kapitalizm ve teknoloji eleştirisi kıtlığında büyük istisna Anadolucu milliyetçiliğinin¹⁴ de simge isimlerinden olan Nurettin Topçu, “muhafazakâr devrimci” olarak nitelendirilebilecek özgün bir düşünceye sahiptir (Bora, 90). Bunu daha çok “muhafazakârlıkta devrim” olarak değerlendirmek de mümkündür.¹⁵ Bununla birlikte, Fırat Mollaer'e göre de -çevreci düşüncenin de temel argümanlarından olan- “evrensel sorumluluk ve insanlığın kurtuluşu gibi öğeler, Topçu'nun düşüncesinin sürükleyici motiflerindedir.” (Mollaer, 2007; 127). O zaman burada şu tespiti yapmak mümkündür: Milliyetçiliği (‘cemaatçi milliyetçilik’), sosyalizmi (‘kırsal sosyalizm’), maneviyatçı düşünceyi (‘şeriatı yadsıyan tasavvufi’), “şahsına münhasır” faşizm sempatanlığını¹⁶, devletçiliği, romantik pastoralizmi ve son kertede “insanlığın kurtuluşu” idealini aynı düzlem içerisinde benimseyen ve kendince içselleştiren Topçu, (bütün diğer faşizan-tutucu özelliklerini paranteze alırsak), sadece ekoloji düşüncesi çerçevesinde oldukça kısır olan Türk sağ düşünce geleneği açısından değil, genel olarak yeşil siyasal düşünce açısından da, -kendisi çevreci düşünceyi benimsediğini söylemese de-, incelenmeyi hak eden bir çizginin temsilcisi olmuştur.

Sağ milliyetçi geleneğin etkili düşünce mimarlarından Erol Güngör'ü de, burada Nurettin Topçu'nun düşüncelerini andıran bazı çözümlenmeleri ve eleştirileri bağlamında ele almak gerekir. Erol Güngör de, yine Topçu boyutunda olmamakla birlikte, Topçu'nun eleştirilerini çağrıştıran modernleşme ve teknoloji değerlendirmesi yapmıştır. Teknolojinin bir vasıta olması gerektiğini düşünen Güngör'e göre, aynı teknoloji nükleer bomba yapımında da kanser tedavisinde de kullanılabilir. Güngör; teknolojiye ahlâki

¹⁴Aslında Nurettin Topçu dışında, Remzi Oğuz Arık ve Hilmi Ziya Ülken gibi Anadolular da egemen sağ milliyetçiliğin dışında kabul edilebilecek görüşler ileri sürmüşlerdir. Daha çok “Anadolu Hümanizmi”nin etkisi altında kalan bu görüşlerde de, toprağa ve coğrafyaya verdikleri önem açısından -en azından dolayı olarak- çevreci sayılabilecek bir duyarlılığın izlerini bulmak mümkündür.

¹⁵ Benzer şekilde Nurettin Topçu “şahsına münhasır” muhafazakârlığının altını çizen ve Topçu'nun bu çerçevedeki özgün düşüncelerinin henüz yeterince değerlendirilmediğinden yakınan Baran Dural'a göre Nurettin Topçu, “Türk muhafazakarlığının ‘tozlanmış’ bir zirvesi olarak, muhafazakar yazında yeniden ele alınıp tartışılacağı günü bekliyor” (Dural, 2005; 344)

¹⁶ Süleyman Seyfi Ögün, Topçu'nun faşizmin bazı ideolojik öğelerine (siyasal demokrasi aleyhtarlığı, kırsallığa vurgu vs.) sempati duymasından dolayı onun faşist olarak adlandırılmasının doğru olmadığını düşünmektedir. Ögün'e göre genel ideolojik evreni göz önüne alınacak olursa Topçu, faşizmden radikal olarak ayrılmaktadır. (Ögün, 1992; 173)

ve kültürel bir yön verilmesi gerektiğini düşünmektedir (Güngör, 1986; 37). Kontrol edilemeyen teknolojinin modernleşme ile birlikte beşeri değerlerin geri plana itilmesini bir sorun olarak gören Güngör'ün motivasyonunu etkileyen unsur; doğrudan veya dolaylı olarak ekolojik veya doğal tahribat değil, milli kültür krizine eşlik eden toplumsal tahribattır ve Güngör, doğadan bağımsız bir kültürel yabancılaşmaya dikkat çeker (s.245). Güngör bu motivasyonları açısından genel çevreci-ekolojik düşünceden veya Topçu'nun düşüncelerinden çok sağın genel modernleşme eleştirilerine daha fazla yatkınlık göstermektedir. Modernleşme sürecinin kültürel boyutlarına, "milli kültüre" etkisine yönelik eleştiriler sağın muhafazakârlıkla hemhâl olmuş milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı hallerinde dozaj farklılığı olmakla birlikte genel bir eleştiri konusu hep olmuştur. Genel olarak sağın içinde değerlendirilebilecek diğer Anadolucular da (Hilmi Ziya Ülken veya Remzi Oğuz Arık gibi), daha çok felsefi-zihinsel değişime olan etkisi ve mekânsal dönüşümün köylülüğe verdiği tahribat bağlamında bir takım eleştiriler getirmişlerdir. Ancak bu eleştiriler Topçu'nunki kadar, adeta bir programda dönüştürülerek sistematize edilmiş, bütünlük içinde ortaya konulmuş argümanlar değildir. Modernleşme ile birlikte gelişen teknolojik gelişme, üretim-tüketim genişlemesi ve mekânsal dönüşüm konusunda ciddi eleştirel bir tefekkür ortaya koymada Nurettin Topçu başı çekmekte, hatta neredeyse yegâne kalmaktadır.

SONUÇ YERİNE

Türkiye'de sağ milliyetçi siyasal düşünce geleneğinde, özellikle bu düşünce geleneğinin kurumsallaştığı 1970'lerdeki milliyetçi ideolojik yapılanmasında ve programlarında çevrenin korunması, doğal yapılar, tarımsal kirlilik (tarım ilaçlarının etkisi), toprak kirliliği, büyümenin kirletici niteliği, kentleşmenin meydana getirdiği çevre sorunları vs. gibi o dönemlerin entelektüel çevrelerinde, küresel politik gündeminde çokça tartışılan konular genellikle yok sayılmış, bütün bu olgulara genellikle milliyetçi ve ekonomik mantıkla bakılmıştır. Bu çerçevede sağ milliyetçi-muhafazakâr camia içerisinde tek istisna Nurettin Topçu'nun kendine has bir şekilde oluşturduğu ve yapıtlarında "isyan ahlaki" olarak adlandırdığı, sanayileşmeye, modernleşmeye, kentleşmeye, büyüme ekonomisine, kapitalizme yönelttiği doğadan, topraktan, kırdan, tarımdan yana radikal düşüncelerdir.

Günümüzde, çevre sorunlarının iyice aktüel bir sorun olarak halkın gündemini çok daha fazla meşgul ettiği malumdur. Çevre sorunlarına yönelik

bu kadar ilginin olduğu, daha da önemlisi ekolojik tehlike sinyallerinin iyiden iyiye duyulmaya başladığı, çevre duyarlılığının yükseldiği, çevresel örgütlenmelerin hızlandığı, geleceğe yönelik ciddi çevresel risklerin bilimsel araştırmalarla ortaya konduğu bir gerçektir. Çevre konusunda bu kadar enformasyonun olduğu bir dönemde sağ milliyetçiliğin de bu çerçevede, her ne kadar geleneği buna pek müsait değilse de, ciddi bir “çevreci düşünce” en azından “çevre politikası” belirlemesi beklenmektedir. Sağ milliyetçi siyasal hareketin (MHP ve BBP), söylem ve program düzeyinde, özellikle 2000’li yıllardan itibaren yazılı metinlere yansıyan bir çevre ilgisinin olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, sağ milliyetçi entelektüel gündeminde hâlâ bir “çevreci düşünce” belirtisi görülmemekte, siyasal aktörlerin de gündelik siyasal söylemlerinde, seçim dönemlerinde dahi çevre konuları çok alt sıralarda kalmaktadır. Soğuk savaş dönemi kapandıktan sonra, soğuk savaş ideolojileri, bu arada MHP milliyetçiliği de ciddi bir düşünsel dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm sürecinin de çevre duyarlılığı oluşturmada olumlu yönde etkilemesi olağandır. Buna rağmen, yetmişlerdeki kadar olmasa bile, yine de sağ milliyetçilik, çevre konusunda, özellikle pratik tavır ve hareketlerde görülen (ya da görülmeyen) bir kayıtsızlık sergilenmektedir.¹⁷

Ancak, bu kayıtsızlıkla çelişik bir şekilde, sağ milliyetçi siyasal hareketlerin parti programlarında ciddi bir “çevre politikası” varlığı hissedilmektedir. Sağ milliyetçi gelenekteki siyasi programların bu konudaki kısırlığı, biraz da şaşırtıcı bir şekilde, -tabii sadece metin/söylem düzeyinde- bir ölçüde giderilmiş gibi görünmektedir. Örneğin MHP’nin 2007 Seçim Bildirgesi’nde; yatırımlarda çevre dostu teknolojik kullanımın teşvik edileceğinden; çevre düzeni planlamasından; çevre zabıtası ve ihtisas mahkemelerinin kurulmasından; erozyonu önleyecek ciddi tedbirlerden; nesli tükenmekte olan bitki ve hayvanların özellikle koruma altına alınması gerekliliğinden ve de en önemlisi, diğer hiçbir sağ partinin, (hatta çoğu sol partilerin bile) çevre bahsinde o dönemlerde lafını bile etmediği, biyogüvenlik ve genetiği değiştirilmiş organizmalar konusundaki risklerin en aza indirilmesi için tarım, çevre ve teknoloji politikalarının birlikte ele alınmasından, gen bankası oluşturulmasından, organik tarımın yaygınlaştırılmasından ve tohum üretim ve genetik araştırma merkezlerinin kurulmasından bahsedilmektedir. 2011

---

¹⁷Ancak, ülkemizde sadece milliyetçi sağ partiler değil, aslında sol, sosyalist partiler de çevre politikası oluşturmada yetersiz kalmaktadırlar. Ruşen Keleş’e göre bunun nedeni, partileri, özellikle de sosyal demokrat partileri çevre sorunlarına sahip çıkmaya zorlayacak güçte çevreci grupların Türkiye’de olmamasıdır. Ruşen Keleş-Can Hamamcı, Çevrebilim, İmge Yayınları, Ankara, 1998, s.256 (Keleş-Hamamcı, 1998; 256).

Seçim Bildirgesi'nde; temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının temel insan hakkı sayılması gerektiği ifade edilmektedir. 2015 (1 Kasım) Seçim Bildirgesi'nde; çevreye dost ve duyarlı bir kalkınma anlayışının önemi vurgulanmakta, ekosistemi koruyan bir büyüme hedefi ortaya konmaktadır. “Bütüncül çevre”, “biyoçeşitlilik”, “ekolojik denge”, “biyoçeşitlilik”, “yaban hayatının korunması” gibi çevreci ifadelerin kullanıldığı programda çevreye ağırlıklı bir yer verilmiştir. Daha önceki programlarda gerçekleştirileceği vaadedilen çevre ihtisas mahkemeleri, çevre zabıta sistemi gibi kurumlar bu programda da yinelenmiştir. Yine sağ milliyetçiliğin daha muhafazakâr olan diğer partisi BBP'nin seçim bildirelerinde de çevrenin gelecek nesillerin emaneti olduğu belirtilmekte, çevre dostu büyüme vurguları bulunmaktadır. Bütün bu metin ifadeleri; sağ milliyetçi siyasi düşünce hareketinin çevre algılamasının günümüzde, söylem düzeyinde de olsa, olumlu bir dönüşüme girdiğinin sinyallerini vermektedir.

Elbette, geride, çevre konusunda (ana gövde itibarıyla) pek birikim bırakmayan bir düşünce mirası varken ve bu düşünce geleneği hâlâ etkisini sürdürüyorken seçim beyannamelerinde yazılanlara göre değerlendirme yapmak pek gerçekçi görünmemektedir. Ayrıca şunu da ifade etmek gerekir ki, seçim beyannamesinde yazılanlar, çevre politikası açısından sağ düşüncenin çitasına göre, yani görece, olumlu bir yaklaşım sergilemektedir. Yoksa olması gerekenin uzağındadır. Yine elbette çevre algısı konusundaki bu olumlu kısmi dönüşüm de yönetim bilimi çerçevesinde ele alınan bir “çevre koruması” hassasiyeti olarak görülmelidir. Yoksa, felsefi düzlemde bir “çevre etiği” oluşturmak ve ekosistem merkezli bir evrensel/ulusal sistem tahayyül ederek bu tahayyülü siyasal programına ve ideolojisine nakşetmek şeklindeki bir çevreci algılama ülkemizdeki mevcut siyasal kültür ve ideoloji gerçekliğinde değil sağ milliyetçiliğin, çevrecilik ile daha fazla özdeş kabul edilen solun bile tahayyül sınırlarının çok uzağındadır.

Sağ milliyetçiliğin içinden çıktığı düşünülen Nurettin Topçu felsefesinin ekolojisini yeniden ele alması ve buradan çevreci argümanlar çıkarması olası mıdır? Bu soruya verilecek net cevap şudur: Türk sağının ve onun dominant bir unsuru olan sağ milliyetçiliğin ekolojik bir ufka yönelmesini engelleyen geleneğinden gelen ciddi bir entelektüel noksanlık vardır. Ancak, iyimser olarak da şunu söylemek gerekir ki, genel olarak sağ besleyen geleneksel kültürel kodlar -kendiliğinden refleksi bir tepkisellik ile de yeniden üretilerek-günümüze taşıdığı “modernizm öncesi” değerleriyle bir ölçüde ekolojik düşüncesinin modernizm eleştirisi ile uyum gösterebilme potansiyeli

taşımaktadır. Bir farkla ki, ekolojist hareket bu eleştiriyi gayet ekolojik bir bilinçle gerçekleştirmektedir, sağ düşüncede eksik olan bu “bilinç”tir. Sağ milliyetçi gelenekte de -kısmen Nurettin Topçu dışında-bu bilinci besleyecek bir miras bırakılmamıştır.

KAYNAKÇA

- AFRASRİYABİ, Kaveh L. (2007), “İslami Bir Çevre İlahiyatına Doğru”, İslam ve Ekoloji-Bahşedilmiş Bir Emanet (Der: Richard C.Foltz) (Çev: Nurettin Elhüseyni), Oğlak Yayınevi, İstanbul, 2007.
- ATSIZ, Nihal. (1963), “Sağcı Kimdir”, Ötüken Dergisi, Şubat, Sayı 2.
- ATSIZ, Nihal. (2014), Türk Ülküsü, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- BAHRO, Rudolf. (1996), Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Niçin Tinsellik?, (Der/Çev: Tanıl Bora, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BECK, Jan Mansvelt. (1990), Çevre ve Üçüncü Dünya, (Çev. Kadir Canatan), Endülüs Yayınları, İstanbul.
- BOBBİO, Norberto. (1999), Sağ ve Sol: Bir Politik Ayrımın Anlamı (Çev. Zühal Yılmaz), Dost Yayınları, Ankara.
- BORA, Tanıl. (1998), Türk Sağının Üç Hali, Birikim Yayınları, İstanbul.
- DURAL, Baran. (2005), Türk Muhafazakarlığı ve Nurettin Topçu, Birharf Yayınları, İstanbul.
- ERDEM, Galip. (1974), Suçlamalar, Töre-Devlet Yayınları, Ankara.
- GÜNGÖR, Erol. (1986), Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. (2000), Felsefe Ansiklopedisi, Cilt 6, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KAÇMAZOĞLU, Bayram. (1995). Türkiye’de Siyasal Fikir Hareketleri, Birey Yayınları, İstanbul.
- KAFESOĞLU, İbrahim. (1999), Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KARA, Abdulvahap - YEŞİLOT, Okan. (2011), Avrasya’nın Yükselen Yıldızı Kazakistan, İstanbul Ticaret Odası yayınları, İstanbul.
- KARACA, Kurt. (1973), Milliyetçi Türkiye: Milliyetçi Toplumcu Düzen, Emel Matbaacılık Yayınları, Ankara.
- KELEŞ, Ruşen – HAMAMCI, Can – ÇOBAN, Aykut. (2009), “Çevre Politikası”, İmge Yayınları, Ankara.
- KELEŞ, Ruşen -HAMAMCI, Can. (1998), Çevrebilim, İmge Yayınları, Ankara.
- KHOSHOO, T.N., - MOOLAKKATTU, John S., Mahatma Gandhiandthe Environment, TheEnergyand Resources Institute (TERI Press) 2009.
- KOCA, Bayram, “Türkiye’de İslam ve Sosyalizm İlişkisi Bağlamında Emek ve Adalet Platformu ve Anti-kapitalist Müslümanlar”, Türkiye’de İslam ve Sol (Der: Bayram Koca), Vivo Yayınları, İstanbul, 2014.
- KÖKER, Levent, “Demokrasi Kavramı ve Türk Filmleri”, Türk Filmlerinde Demokrasi Kavramının Gelişmesi (Der. Oğuz Onaran vd.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- LANDAU, J.M., Türkiye’de Sağ ve Sol Akımlar, (Çev. Erdinç Baykal), Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1979.
- LÖWY, Michael, Ekososyalizm, (Çev.Hande Turan Abadan), Epos Yayınları, Ankara, 2014.
- MOLLAER, Fırat, Anadolu Sosyalizmine Katkı/Nurettin Topçu Üzerine Yazılar, Dergah Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi, Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu, Dergah Yayınları, İstanbul, 1992.
- REYHAN, Hakan, Ekolojik Emperyalizm-Gıdaya Tahakkümün Biyopolitiği, Alter Yayınları, Ankara, 2012.

- SHİVA, Vandana, Çalınmış Hasat-Küresel Gıda Soygunu, (Çev. Ali K.Saysel), bgst Yayınları, İstanbul, 2006.
- STADUENMAIER, Peter, Nazi Partisi'nin "Yeşil Kanadı" ve Faşist Ekolojinin Tarihsel Kökenleri (Çev. Ahmet.A.Aşıcı-Sezgin Ata), İskenderiye Yazıları Ocak-Şubat Sayı:24.
- TOPÇU, Nurettin, Kültür ve Medeniyet-Bütün Eserleri/9, (Haz: Ezel Erverdi-İsmail Kara),Dergah Yayınları, İstanbul, 1998.
- TOPÇU, Nurettin, Bergson, Dergah Yayınları, İstanbul, 2002.

